

URSZULA ROGALSKA

WSP w Bydgoszczy

WYBRANE ZAGADNIENIA WYCHOWANIA PRZEZ SZTUKĘ W PRZEDSZKOLU

Pięknem i sztuką interesowano się od dawna i różnie oceniano ich rolę na przestrzeni wieków. Zagadnienie to było przedmiotem zainteresowania filozofii i estetyki, później psychologii, socjologii i pedagogiki. Ilekroć w różnych okresach czasu zamierzano doskonalić system wychowawczy, zwracano się również do sztuki, przypisując jej wiele wartości oddziaływania na człowieka. Praktyka pedagogiczna w tym zakresie nie dotrzymywała kroku teorii i szła własnymi drogami.

Dopiero w XIX wieku, kiedy został uznany postulat wszechstronnego kształcenia wszystkich dzieci, zaczęły się ustalać i precyzować poglądy na rolę i funkcję piękna i sztuki w życiu człowieka. Wychowaniu estetycznemu wyznaczono należne mu miejsce w teorii i praktyce, jako ważnemu składnikowi pełnego i wszechstronnego rozwoju człowieka. Zwrócono uwagę zwłaszcza na rolę sztuki w wychowaniu dziecka. Założenia te swoją wymowę pedagogiczną uzyskały w postulatach wychowawczych ruchu Nowego Wychowania. Od tego czasu obserwuje się powstanie różnych orientacji i systemów wychowawczych opartych na zasadzie rozwijania twórczej ekspresji poprzez działalność artystyczną. Wspomnę tu choćby o dokonaniach Emila Jaques - Delcroze'a, Ellen Key, Celestyna Freineta czy Carla Orffa¹.

Spółeczna obecność sztuki różnie przedstawiała się w różnych etapach rozwoju cywilizacji, w silniejszym lub słabszym stopniu integrując się z życiem ludzi. W czasach nam współczesnych obecność ta zaznacza się szczególnie wyraziście. Dzieje się tak dzięki udoskonaleniom technicznym pozwalającym na upowszechnianie dzieł sztuki zarówno dawnych, jak i współczesnych. Zakres sztuki ulega dziś nieustannemu rozszerzaniu i wzbogacaniu. Mianem sztuki określamy nie tylko dzieła sztuk pięknych, muzyki, literatury i teatru. Do sztuki zaliczamy także sztukę ludową i prymitywną, sztukę użytkową czy

przemysłową. Sztuką jest także muzyka dawna, ludowa, egzotyczna, awangardowa czy młodzieżowa. Zainteresowanie kulturami ludów pozaeuropejskich pozwoliło na upowszechnienie także tych wartości sztuki, które wiążą się z funkcjami magicznymi czy użytkowymi. Do dzieł sztuki zaliczamy zatem nie tylko greckie świątynie, malarstwo Rubensa czy muzykę Chopina, ale także bożki z Wybrzeża Kości Słoniowej, malowidła człowieka jaskiniowego czy piramidy egipskie². Współczesny człowiek naszej cywilizacji żyje więc w wielowarstwowym układzie historyczno-kulturowym a zarazem jest naocznym świadkiem powstawania nowych dzieł sztuki.

1. Teoretyczne podstawy wychowania przez sztukę

W poglądach pedagogicznych ostatnich dziesięcioleci wiele miejsca poświęca się roli sztuki w wychowaniu. Wszędzie tam, gdzie zawodzą określone systemy kształcenia i wychowania, sztuka ma przejąć funkcję stymulatora, działającego zwłaszcza na sferę emocjonalną. Pod wpływem sztuki wzbogaca się osobowość człowieka, formuje się określony styl życia, stosunek do świata wartości, rozwija się wrażliwość i wyobraźnia. Istnieje przekonanie, poparte empirycznymi badaniami, że rola sztuki nie ogranicza się w wychowaniu do sfery estetycznych doznań i przeżyć, lecz stanowi podstawę kształcenia osobowości w innych pozaestetycznych zakresach³.

Współczesna pedagogika stworzyła szereg koncepcji wychowania przez sztukę. Do najbardziej znanych należy koncepcja, która narodziła się w Anglii. Ideą przewodnią tej koncepcji, której twórcą był Herbert Read, była obrona człowieka przed cywilizacją konsumcyjną. W tym zakresie była ona bliska marksowskiej filozofii antropologicznej⁴. W Stanach Zjednoczonych wychowanie przez sztukę traktuje się przede wszystkim jako kształcenie humanistyczne. Wychowanie to ma zapewnić przywrócenie wartości humanistycznych w nawiązaniu do ideału grecko-rzymskiego, ale z uwzględnieniem nowych potrzeb i nowych treści⁵. Twórcy wychowania przez sztukę we Francji wyszli z założenia, że ona nie tylko wychowuje, ale przede wszystkim pobudza, stymuluje osobowość dziecka.

Polska koncepcja uznawana jest w świecie jako jedna z pełniejszych propozycji wykorzystania sztuki w wychowaniu. Koncepcja ta określa wychowanie przez sztukę jako rozszerzone wychowanie estetyczne o charakterze dwuzakresowym. Zakres pierwszy obejmuje wychowa-

nie estetyczne jako kształcenie estetycznej wrażliwości i estetycznej kultury, konieczne dla przeżywania i poznawania wartości sztuki. Natomiast drugi zakres pokrywa się z kształceniem pełnej osobowości człowieka także w sferze intelektualnej, moralno-społecznej oraz w dziedzinie wyobraźni i postawy twórczej. Bogdan Suchodolski, twórca polskiej koncepcji wychowania przez sztukę pisał m.in.: "Mówiąc o wychowaniu estetycznym możemy mieć na myśli nie tylko to, jak jednostka ludzka układa swój stosunek do dzieł sztuki z którymi ma do czynienia, ale także i to, co dzieje się z człowiekiem pod wpływem dzieł sztuki, i jak sztuka kształtuje go całego". Dalej stwierdza lapidarnie: "Nie tylko wychowanie ma służyć sztuce, ale to właśnie sztuka ma służyć wychowaniu⁶".

Cechą charakterystyczną prawie wszystkich koncepcji wychowania przez sztukę jest postulat głoszący konieczność wczesnego rozpoczęcia edukacji estetycznej, i to już w wieku przedszkolnym. Dziecko w tym okresie życia jest najbardziej chłonne, ogromnie wrażliwe, podatne na bodźce otaczającego świata. Cieszy je barwa, kształt, dźwięk, ruch, powierzchnia przedmiotów. Przeżywa ono piękno w sposób czynny gdy się bawi i pracuje. Wrażliwość na piękno wiąże się u dzieci z intuicyjnym, a często zadziwiająco trafnym odczuwaniem jego wartości.

Percepcja sztuki dziecka w wieku przedszkolnym jest szczególnie intensywna także ze względu na specyficzne tempo rozwoju zdolności umysłowych. Ich punkt ciężkości przypada na wiek przedszkolny. Według licznych badań suma zdolności umysłowych dziecka, tzn. jego inteligencji, w 80 % powstaje właśnie w wieku przedszkolnym⁷. W tym okresie życia pojawiają się u dziecka stany emocjonalne. Są to niepowtarzalne i jednorazowe stadia rozwojowe, charakteryzujące się niezwykłą wrażliwością dziecka, spostrzegawczością, podatnością na określonego rodzaju bodźce oraz zupełnie wyjątkowymi możliwościami rozwoju pewnych zdolności specyficznych. Wiek przedszkolny charakteryzuje np. wielka wrażliwość na bodźce językowe, intensywne zainteresowanie poznaniem, zdolności poszukiwawcze, ostrość postrzegania, ekspresja zachowań⁸.

Przechodząc do omawiania poszczególnych funkcji sztuki w życiu dziecka należy podkreślić, że istnieje na ten temat dość bogata literatura, wszakże odnosi się ona przede wszystkim do młodzieży i ludzi dorosłych. Problematykę funkcji sztuki ujmuje ona w kategoriach estetycznych, a także pedagogicznych, psychologicznych i socjologicznych. W Polsce szczególną rolę odegrały tu prace Stefana Szumana,

Stanisława Ossowskiego, Bogdana Suchodolskiego, Marii Przychodzińskiej-Kaciczak, Ireny Wojnar⁹. Wszyscy autorzy są zgodni co do tego że sztuka spełnia także szereg innych funkcji ogólnowychowawczych, społecznych, kształcących i rozwojowych.

Do funkcji estetycznych, będących niejako autonomicznymi funkcjami sztuki, należy zaliczyć rozwijanie wrażliwości na piękno otaczającego świata, dostarczanie przeżyć estetycznych w kontakcie ze sztuką, oddziaływanie na sferę uczuć, kształtowanie czynnej postawy w zakresie estetyki i kultury życia codziennego. Rola sztuki w kształtowaniu wrażliwości emocjonalnej determinuje pozostałe jej funkcje. Przeżycie estetyczne, jak stwierdza I. Wojnar, stanowi bowiem podstawę procesu wychowawczego¹⁰.

W literaturze wymienia się funkcję sztuki w rozwijaniu wyobraźni i postawy twórczej. Zwraca na to uwagę M. Przychodzińska-Kaciczak¹¹. Wyobraźnia odgrywa wielką rolę w rozwoju dziecka, a zwłaszcza w procesie poznawania przez nie otaczającego świata. Umożliwia przy tym przyswajanie wiedzy wymagające przekroczenia poza czas, w którym żyje dziecko, poza zakres rzeczy odbieranej bezpośrednio zmysłami. Pobudza przy tym do działania i aktywności umysłowej i praktycznej.

Przez postawę twórczą określa się aktywny stosunek do świata i życia, jego poznawanie, zmienianie, świadome współtworzenie. Zarówno wyobraźnia, jak i postawa twórcza powinny cechować przyszłych członków współczesnego społeczeństwa.

Sztuka wywiera wpływ na procesy poznawcze. Dzięki kontaktom ze sztuką wyostreza się sposób poznawania świata. Poznanie przez sztukę jest odmienne od naukowego. Jest ono wielostronne i dotyczy konkretnych faktów historycznych i społecznych, a także psychiki człowieka. Przez pryzmat ukazanych przeżyć np. bohatera książki czy opowiadania dziecko poznaje lepiej samego siebie. Poznawcza funkcja sztuki odnosi się także do wpływu na rozwój myślenia. Realizuje się to na przykład poprzez wzbogacanie spostrzeżeń o zróżnicowanych jakościach, kształcenie uwagi, zdolności analizy i syntezy, oceny i wnioskowania.

Wśród funkcji wychowawczych sztuki wymienia się jej rolę w kształtowaniu postaw moralnych. Wynika to z przeświadczenia, że sztuka może dostarczyć dzieciom słusznych wzorów moralnego postępowania. Liczne postacie bohaterów literatury dziecięcej uosabiają określone idee dobra i piękna. Treści piosenek dziecięcych zawierają często sformułowania mające wpływ na kształtowanie postaw patriotycznych, uczuć

społecznych, poczucia przynależności do grupy. Zespołowa aktywność np. muzyczna przynosi wiele korzyści wychowawczych wyrażających się poczuciem świadomej dyscypliny, współodpowiedzialności, koleżeństwa i przyjaźni.

Można zatem wyodrębnić społeczną funkcję sztuki, która odnosi się do kształtowania więzi między dziećmi, umacniania przywiązania do grupy wiekowej, do pozostałych dzieci, do swego przedszkola. Ma to duże znaczenie w przygotowywaniu wychowanków przedszkola do przyszłych ról społecznych pełnionych we współdziałaniu z innymi ludźmi.

Do społecznych funkcji sztuki teoria wychowania estetycznego zalicza także funkcje kulturowe, polegające na stwarzaniu warunków dla uczestniczenia w sztuce oraz w jej pomnażaniu. Wśród tych warunków wymienić można m.in. rozwój zainteresowań i zamiłowań dziecka, a także upowszechnianie, udostępnianie i uprzystępnianie sztuki¹².

Funkcje rekreacyjne sztuki wyrażają się w dostarczaniu dzieciom rozrywki, odprężenia, wyładowania energii i rozwoju fizycznego. Czynne uczestnictwo w dziecięcej twórczości i odtwórczości artystycznej wpływa na dobre samopoczucie i wywołuje radość dziecka¹³.

Z funkcją rekreacyjną wiąże się funkcja terapeutyczna. Dobre samopoczucie pozwala na utrzymanie w zdrowiu. Szczególną rolę odgrywa tu ruch przy muzyce, który bywa uznawany przez lekarzy i psychologów jako środek terapeutyczny. Okazuje się on skuteczny także w leczeniu nerwic dziecięcych oraz innych mikrodefektów rozwoju psychicznego i fizycznego dziecka¹⁴.

2. Zadania programowe związane z wychowaniem przez sztukę

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie funkcji sztuki w wychowaniu dziecka przedszkolnego oraz próba przedstawienia realizacji procesu wychowania przez sztukę w przedszkolu wraz z wybranymi propozycjami metodycznymi.

Należałoby się zastanowić, w jakim stopniu i zakresie powinno być w przedszkolu realizowane wychowanie przez sztukę. Z założeń programowych wynika, iż zadaniem przedszkola jest budzenie wrażliwości na wartości estetyczne, wzbogacanie wyobraźni i przeżyć dziecka, rozwijanie jego własnej ekspresji. Wychowanie estetyczne ma przyczynić się do ogólnego rozwoju dziecka, wiążąc się z innymi dziedzinami wycho-

wania, służąc zarazem celom wychowania umysłowego, społeczno-moralnego i zdrowotnego¹⁵. Założenia programowe wychowania przez sztukę w przedszkolu są zatem zgodne z polską koncepcją wychowania estetycznego, postulują bowiem wszechstronny rozwój dziecka.

Treści programowe wychowania przez sztukę w przedszkolu umieszczone są w dziale zatytułowanym "wychowanie estetyczne". Pierwsza grupa zadań koncentruje się wokół budzenia wrażliwości na wartości estetyczne. Wiąże się to z doskonaleniem umiejętności dostrzegania w otoczeniu i porównywaniem właściwości, cech oraz zjawisk wizualnych, dźwiękowych i dotykowych, a także stwarzaniem okazji do odczuwania zmienności wrażeń zmysłowych, nastrojów, rytmu i układów symetrycznych w przyrodzie i dziełach rąk ludzkich. W tej grupie zadań przewiduje się także bogacenie przeżyć estetycznych w kontakcie ze sztuką i światem przyrody¹⁶.

Druga grupa zadań obejmuje rozwój twórczości plastycznej dzieci¹⁷. Dotyczą one rozbudzania inwencji twórczej dziecka, udostępniania i poszerzania doświadczeń plastyczno-konstrukcyjnych, a także inspirowania do samodzielnego projektowania i wykonywania prac zespołowych.

W trzeciej grupie zadań programowych związanych z wychowaniem przez sztukę znajdują się treści związane z kulturą żywego słowa¹⁸. Przewidują one dostarczanie dzieciom wzorów pięknej mowy, przekazywanie utworów literackich w celu bogacenia dziecięcych przeżyć estetycznych a także zachęcanie dzieci do własnej twórczości słownej i dramatycznej.

Kolejną grupę stanowią zadania programowe w dziedzinie umuzykalnienia. Odnoszą się one do wyrabiania umiejętności słuchania i śpiewania piosenek, kształcenia umiejętności gry na instrumentach, rozwijania umiejętności wyrażania muzyki ruchem, rozwijania wrażliwości słuchowej i umiejętności odbierania muzyki¹⁹.

W ostatniej grupie zadań związanych z wychowaniem przez sztukę w przedszkolu znajdują się treści odnoszące się do dbałości o estetykę, zarówno własną, jak i otoczenia²⁰. Wśród zadań szczegółowych należy wymienić tu przestrzeganie zasady dbałości o estetykę własnego wyglądu, wykonywanie przedmiotów użytecznych do zabaw i zajęć oraz inne.

Założenia programowe przedstawiają zatem dość wszechstronny i różnorodny zakres wychowania przez sztukę w przedszkolu. Należałoby się zastanowić, w jakim stopniu i zakresie mogą one i powinny być

realizowane w praktycznej działalności wychowawczo-dydaktycznej przedszkola. Na podstawie wieloletniej obserwacji pracy przedszkolki, a także w oparciu o własne doświadczenia przedstawiam poniżej niektóre możliwości realizacji założeń programowych wychowania przez sztukę.

3. Niektóre formy realizacji wychowania przez sztukę w przedszkolu

Nie ulega wątpliwości, iż podstawowe znaczenia dla tej działalności ma realizacja umuzykalnienia, wychowania plastycznego oraz kultury żywego słowa. Zajęcia i zabawy z tych dziedzin powinny być prowadzone w sposób atrakcyjny, wywołujący żywe zainteresowanie dzieci. Niemalą rolę odgrywa tu staranny dobór treści oraz ich interpretacja. Prezentując dzieciom np. nową piosenkę, powinniśmy zadbąć o jak najlepsze, artystyczne jej wykonanie. Takie wykonanie wymaga odpowiedniego doboru środków wyrazowych, takich jak: tempo i agogika, dynamika, frazowanie, barwa i artykulacja. Interpretacja piosenki powinna być uprzednio przygotowana i w szczególności opracowana. Prezentowany dzieciom utwór powinien dostarczyć głębokich przeżyć natury estetycznej. W innym przypadku jego oddziaływanie wychowawcze jest minimalne. Powinno się mieć zawsze na uwadze fakt, iż przedstawiane dzieciom dzieła sztuki powinny posiadać wysoką wartość artystyczną. Odnosi się to także do piosenki, która przecież stanowi małą, lecz w pełni doskonałą formę muzyczną. Powyższe uwagi dotyczą także realizacji form żywego słowa, które wymaga również starannego doboru odpowiednich środków wyrazowych, takich jakie są stosowane w interpretacji utworów muzycznych. Zarówno piosenka, jak i wiersz, powinny być uprzednio opanowane pamięciowo przez nauczycielkę. Tylko wówczas może ona skoncentrować swoją uwagę na artystyczną stronę przekazywanych treści. Doświadczenie uczy, że tylko właściwie interpretowane, zawierające duży ładunek emocjonalny treści programowe, mogą spełnić rolę w wychowaniu estetycznym dzieci.

W poszukiwaniu najbardziej optymalnego kształtu artystycznego przedstawianej dzieciom piosenki lub wiersza nauczycielka powinna się kierować kilkoma zasadami. Pierwsza z nich dotyczy przestrzegania stylu danego utworu. Inaczej interpretuje się piosenkę lub wiersz /baśń, legendę, podanie/ o charakterze ludowym, inaczej zaś np. utwór specjalnie napisany dla dzieci. W pierwszym przypadku po-

winno się zachować koloryt wyrażony tekstem słownym, melodią i rytmem, wydobywając z utworu jego specyficzne piękno, często humor i satyrę. W drugim przypadku bardziej odwołujemy się do przeżyć i doświadczeń własnych dzieci, eksponując treści do nich adresowane.

Druga zasada doboru środków wyrazowych związana jest z nastrojem i charakterem utworu. Dzieci są szczególnie uwrażliwione na treść utworu, często głęboko ją przeżywając. Należy zatem pomóc im we właściwym odbiorze piosenki lub wiersza, przedstawiając je dowcipnie lub poważnie, ze smutkiem lub melancholią, pogodnie lub tajemniczo, w zależności od wypowiedzianych lub wyśpiewywanych treści.

Trzecia zasada doboru środków wyrazu artystycznego, to zasada umiaru w ich wykorzystywaniu. Najlepiej trafia do przekonania słuchaczy taka interpretacja, w której środki ekspresji stosowane są w sposób umiarkowany, w której brak nieuzasadnionych kontrastów /nagłych zwolnień, przyśpieszeń, zmian dynamicznych itp/. Zła interpretacja może często wywołać skutek odwrotny od zamierzonego.

Na zakończenie uwag na temat artystycznej interpretacji muzyki i słowa należy dodać, iż w doborze środków wyrazowych nauczycielka powinna kierować się własnym doświadczeniem, własnym poczuciem piękna, unikając zbytniego i często nienaturalnego naśladownictwa.

W dążeniu do uatrakcyjnienia procesu wychowania przez sztukę w przedszkolu nauczycielka powinna nie tylko przekazywać określone treści wynikające z programu przedmiotów artystycznych, ale także poszukiwać jeszcze innych, mogących wywołać zainteresowanie dzieci form i sposobów. Do takich należy propozycja organizowania koncertów w przedszkolu. Może to być koncert solistów /uczniów i nauczycieli/ miejscowej szkoły muzycznej lub ogniska poświęcony twórczości jakiegoś kompozytora, rodzajowi muzyki lub treści pozamuzycznych /literackich/ wyrażanych muzyką. Koncert powinien być poprzedzony komentarzem słownym ułatwiającym dzieciom percepcję prezentowanej muzyki. Odbywać się on powinien w atmosferze świątecznej, niecodziennej, podkreślonej wystrojem wnętrza sali i ubiorem dzieci. W podobny sposób można organizować poranki poezji i muzyki.

Innym ze sposobów przybliżających dzieciom sztukę są wystawy prac plastycznych. Chodzi tu o zaprezentowanie najciekawszych prac dziecięcych wykonanych np. w okresie trzech miesięcy. Zaopiniowane uprzednio przez dzieci i nauczycielkę wybrane prace powinny zostać wyeksponowane w odpowiednim miejscu, które może stać się terenem

stałej, ciągle uzupełnianej wystawy. Na otwarcie wystawy zapraszani są też rodzice, uczestnicząc m.in. w ceremoniale "przećięcia wstęgi", "przemówienia wstępnego", "dyskusji nad ekspozycją" itp. Należy w tym miejscu dodać, że sztuka plastyczna dziecka coraz bardziej zyskuje uznanie w oczach współczesnego społeczeństwa ze względu na swoją obiektywną wartość. Wyrazem tego są opinie artystów i wpływ, jaki twórczość dziecięca wywiera na sztukę dorosłych²¹.

W procesie wychowania przedszkolnego ważną rolę odgrywa zintegrowanie wszystkich oddziaływań na dziecko. Ta zasada odnosi się także do wychowania przez sztukę. W praktyce przedszkolnej notuje się już wiele przykładów zajęć zintegrowanych, w których występuje umuzykalnienie z elementami wychowania plastycznego, połączenie ruchu z muzyką i słowem itp. Nie są to jednak przykłady powszechne, brak bowiem odpowiedniej literatury metodycznej, która by w sposób praktyczny ukazała możliwości tak rozumianego zintegrowanego wychowania estetycznego. Nie zawsze w sposób metodyczny postępuje się w przypadku np. prowadzenia zajęć muzyczno-plastycznych, których celem jest "malowanie muzyki pod wpływem usłyszanego utworu"²². Takie określenie nie zawiera żadnej wskazówki metodycznej co do sposobu i treści malowania, nie ujmuje ponadto zasady stopniowania trudności. Na podstawie obserwacji tej formy pracy oraz w wyniku przeprowadzonego eksperymentu pedagogicznego²³ udało się ustalić kilka zasad prowadzenia zajęć umuzykalniających z zajęciami plastycznymi. Są one następujące:

1. Należy dokładnie uściślić, co ma być przedmiotem wytworu plastycznego /charakter utworu, rytm, melodia itp./.
2. Jeżeli przedmiotem wytworu mają być elementy czysto muzyczne, to dzieci powinny wprawdzie posiadać odpowiednią wiedzę w zakresie tych elementów.
3. Zamiast spontanicznego "malowania" usłyszonej muzyki dzieci mogą odtworzyć np. nastrój utworu, swoje odczucia pod wpływem muzyki, treść programową /literacką/.
4. W realizacji zajęć muzyczno-plastycznych powinno się przestrzegać zasady stopniowania trudności - od odtwarzania prostych elementów muzyki do wyrażania nastroju czy charakteru utworu.

Prowadzenie form umuzykalnienia w sposób integralny z innymi dziedzinami sztuki zgodne jest z dziecięcym, synkretycznym sposobem ujmowania

sztuki. Rozwijają się przez to postawy estetyczne wobec wszystkich dziedzin artystycznej działalności człowieka.

Inną, nie zawsze w praktyce docenianą płaszczyzną oddziaływania jest wzbogacanie treści pozostałych dziedzin wychowania elementami sztuki. W wychowaniu społeczno-moralnym dużą rolę może np. odegrać odpowiednio dobrany repertuar piosenek. Idee zawarte w treściach piosenek są łatwo przyswajalne przez dzieci, bowiem słowu towarzyszy tu melodia i rytm. Pewne, trudne jeszcze dla dziecka sprawy, stają się bardziej bliskie, gdy wiąże się z nimi piosenka. Ożywia to taką tematykę, jak szacunek dla pracy, budzenie poczucia przynależności narodowej, wdrażanie do przestrzegania norm współżycia społecznego, funkcjonowanie w życiu dziecięcej społeczności takich wartości, jak przyjaźń, koleżeństwo, sprawiedliwość i inne. Drugi aspekt wykorzystywania sztuki w wychowaniu społeczno-moralnym wiąże się z czynnościami wykonywanymi przez dzieci w ramach zajęć zespołowych z umuzykalnienia, kultury żywego słowa czy wychowania plastycznego. Zajęcia te rozwijają uczucia społeczne, poczucie odpowiedzialności oraz uczą zasad koleżeńskiego współżycia. Dodatkowym stymulatorem tych działań jest specyficzna, artystyczna atmosfera, towarzysząca tym zajęciom, wpływająca, poprzez budzenie przeżyć, na stronę wolicjonalną dziecka.

Możliwości wykorzystywania elementów sztuki w wychowaniu społeczno-moralnym wyrażają się także starannym doбором ilustracji do baśni i legend, pogadanek i opowiadań. Szczególną rolę ma tu do odegrania sztuka w kształtowaniu i rozwijaniu uczuć patriotycznych poprzez ukazywanie piękna ojczystego krajobrazu oraz formowanie obrazu ojczyzny przez pryzmat piękna żywej mowy, muzyki i plastyki.

Program wychowania przez sztukę w przedszkolu zawiera wiele treści, które wiążą się z wychowaniem umysłowym dziecka. Dotyczy to zwłaszcza rozwijania procesów poznawczych, gromadzenia doświadczeń o otaczającym świecie, stymulowania działania dziecka oraz rozwijania jego umiejętności intelektualnych. Kontakty ze sztuką rozwijają umiejętności koncentracji uwagi, pamięci, wyobraźni. Szczególną rolę przypisuje się tu ćwiczeniom i zabawom ruchowym z muzyką, które kształcą m.in. spostrzegawczość, pamięć, orientację przestrzenną, a także umiejętność liczenia. Poznawanie muzyki w trakcie jej słuchania wpływa na wykształcenie nawyku koncentracji i wewnętrznej mobil-

zacji. Rozwijając mowę i myślenie dziecka przez utwór literacki **zmierzamy do kształtowania u niego wrażliwości na piękno żywego słowa, a przez kulturę mowy - do przeżyć estetycznych i intelektualnych, związanych z treścią utworu. Obok tego zmierzamy do rozwijania własnej ekspresji dziecka, wywołanej wrażeniami, jakich dostarczył mu utwór literacki.**

Posługując się w pracy nad wychowaniem umysłowym dziecka różnorodnymi pomocami /grami dydaktycznymi, liczmanami, historyjkami obrazkowymi itp/ **powinniśmy zawsze mieć na uwadze ich wygląd estetyczny.**

W pewnym określonym zakresie sztuka może wiązać się z wychowaniem technicznym i zdrowotnym. W pierwszym przypadku **uwrażliwiamy dzieci na harmonię kształtów i form, rytm maszyn, piękno wytworów rąk ludzkich. W drugim - poprzez ćwiczenia muzyczno-ruchowe rozwijamy u dzieci estetykę ruchów, wpływając przy tym na ich dobre samopoczucie.**

Jednym z ważniejszych elementów wychowania przez sztukę w przedszkolu **jest organizowanie dziecięcej działalności artystycznej. Mam tu na myśli nie tylko działalność sporadyczną, związaną z przygotowaniem określonej uroczystości, ale przede wszystkim aktywność organizowaną w sposób długotrwały i systematyczny.**

Przykładem tego może być **dziecięcy zespół instrumentalny /orkiestra dziecięca/. Typowym dziecięcym zespołem instrumentalnym jest orkiestra perkusyjna. W jej składzie mogą znajdować się następujące instrumenty i ich liczebności: 4 ksylofony, 3 trójkąty, 2 kastaniety, 2 tamburyna, 3 bębny. Skład taki wydaje się być optymalny, gdyż został eksperymentalnie sprawdzony²⁴. Partię główną na ksylofonie wykonuje z reguły nauczycielka, zamieniając niekiedy ten instrument na pianino. Źródłem repertuaru zespołu są melodie dziecięce opracowane przez samą nauczycielkę, bądź znajdujące się w dostępnych wydawnictwach. Funkcjonujący na terenie przedszkola zespół instrumentalny odgrywa znaczącą rolę wychowawczą, którą nie sposób przecenić. Podobne znaczenie przypisać można dziecięcemu zespołowi tanecznemu. Forma ta występuje w przedszkolu nieco częściej, niż zespół instrumentalny.**

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na kształtowanie u dzieci **poczucia piękna jest estetyka wnętrza i otoczenia przedszkola. W zasadzie każde przedszkole może prostymi środkami stworzyć wnętrze,**

które będzie oddziaływać na dzieci ładem i pięknem. Estetyczną oprawę pomieszczeń przedszkola stwarzają przede wszystkim jasne ściany i meble, światło i zielen. Różne akcenty na ścianach umieszczane są z reguły według przemyślanego układu, tworząc oszczędną dekorację²⁵. Są również przedszkola urządzone w stylu regionalnym danej okolicy, bądź posiadają specjalnie wyodrębnione sale w tym zakresie. Generalną zasadą dekorowania wnętrza przedszkola powinien być umiar a zarazem, choć pojedyncze, ale dość częste zmiany stale na nowo rozbudzające zainteresowanie dziecka. Odpowiednio dobrane elementy dekoracyjne powinny służyć wyrabianiu dobrego gustu estetycznego. W tym działaniu nie powinno, jak sądzę, zabraknąć reprodukcji wybranych dzieł malarstwa polskiego i światowego takich twórców, jak Wyspiański, Makowski i inni.

W rozwijaniu poczucia piękna dużą rolę odgrywa również przebywanie dzieci w ogródku przedszkolnym, stąd powinien on być szczególnie starannie pielęgnowany. W tej pracy ważnym czynnikiem jest odpowiednio pokierowana aktywność własna dzieci. Własny wysiłek połączony z wkładem pracy nauczycielki i widoczny efekt zewnętrzny przyniesie dzieciom dużą satysfakcję.

Ważne miejsce w pracy wychowawczej przedszkola zajmują uroczystości. Są one przeważnie odbiciem tych, które się obchodzi w całym kraju. Bywają też uroczystości lokalne, obchodzone tylko w danym regionie lub będące szczególną tradycją danego przedszkola²⁶. Każda taka uroczystość ma swój cel wychowawczy, podkreślając pewne społeczno-moralne wartości, z którymi społeczeństwo wiąże uosobienie swoich eszłonków od wczesnych lat życia. Uroczystości stanowią niezwykłą, nieraz niepowtarzalną okazję do budzenia przeżyć estetycznych, wytwarzania nastroju niecodzienności, dostarczania wrażeń. Prawie każda uroczystość wypełniona jest piosenką i muzyką, poezją, tańcem i ruchem, podkreślona wystrojem plastycznym. Występuje tu integracja wszystkich form wychowania przez sztukę w przedszkolu. Fakt ten upoważnia do zwrócenia szczególnej uwagi na jakość prezentowanego programu artystycznego. Poszczególne punkty programu powinny być bardzo starannie przygotowane tak pod względem artystycznym, jak i organizacyjnym. W wielu przedszkolach /podobnie zresztą i w szkołach/ programy uroczystości stanowią "składniki" różnych

wprowadzie tematycznie zbliżonych piosenek, wierszy czy tańców. Dość rzadkim zjawiskiem jest opracowywanie montażu słowno-muzycznego, zawierającego, obok elementów muzycznych i słownych, także elementy gry dramatycznej. Montaż słowno-muzyczny, podporządkowane ściśle określonemu tematowi dają duże możliwości rozwinięcia własnej inicjatywy nauczycielki poprzez wprowadzanie np. łączników muzycznych, słownych, osoby narratora, zmieniających się elementów plastycznych itp.

Przedstawione w artykule niektóre zagadnienia wychowania przez sztukę w przedszkolu miały na celu podkreślenie roli tej tak ważnej w życiu dziecka dziedziny wychowania. Wskazano przy tym na możliwości działania w tym zakresie, tkwiące w całokształcie pracy wychowawczo-dydaktycznej przedszkola. Sztuka powinna stać się w przedszkolu ważnym i niezbędnym, choć niezwykle ciekawym instrumentem wychowania. Rzecz w tym, aby instrument ten umiejętnie wykorzystać, aby poprzez sztukę wyzwalać w dziecku to, co piękne i szlachetne, aby pobyt w przedszkolu pozostawił niezatarty ślad w jego osobowości.

PRZYPISY

¹Por. W. Bobrowska-Nowak, Zarys dziejów wychowania przedszkolnego, Warszawa 1978 s.275 n., Z. Burowska, Współczesne systemy wychowania muzycznego, Warszawa 1979 s.58 n.

²I. Wojnar, Teoria wychowania estetycznego, Warszawa 1980 s.29 n.

³Por. I. Trojanowska, Dziecko i twórczość, Wrocław 1971, s.123;
E. Rogalski, Społeczno-wychowawcza rola chóru szkolnego, Bydgoszcz 1980 s.56 i in.

⁴Antropologiczną koncepcję człowieka w ujęciu K. Marksa przedstawił B. Suchodolski w pracy pt. Pedagogika, Warszawa 1982 s.90-93

⁵I. Wojnar, op.cit. s.121

⁶B. Suchodolski, Labirynty współczesności, Warszawa 1972 s.65

⁷L. Klindova, Przedszkole i możliwości jego oddziaływania na zdolności intelektualne dziecka, Warszawa OMEP 1977 s.6

⁸M. Kwiatowska, Z. Topińska /red./, Psychologia dziecka w wieku przedszkolnym, Warszawa 1960 s.187

- ⁹Należy tu wymienić zwłaszcza takie pozycje, jak: S.Ossowski, U podstaw estetyki, Warszawa 1958, S.Szuman, O sztuce i wychowaniu estetycznym, Warszawa 1969, B.Suchodolski, Wychowanie dla przyszłości, Warszawa 1968, M.Przychodzińska-Kaciczak, Muzyka i wychowanie, Warszawa 1967, I.Wojnar, Perspektywy wychowawcze sztuki, Warszawa 1966, M.Gołaszewska, Zarys estetyki, Warszawa 1958.
- ¹⁰I.Wojnar, Estetyka i wychowanie, Warszawa 1971 s.64
- ¹¹M.Przychodzińska-Kaciczak, Muzyka i wychowanie, Warszawa 1967 s.86
- ¹²S.Szuman, O sztuce i wychowaniu estetycznym, Warszawa 1969 s.71 n.
- ¹³Por.A.Dasiewicz-Tobiasz, Umuzycznienie w przedszkolu, Warszawa 1977 s.6
- ¹⁴K.Przybylska, Wychowanie muzyczne w przedszkolu, Warszawa 1977 s.83
- ¹⁵Z.Woźnicka /red/, Wychowanie estetyczne w przedszkolu, Warszawa 1971 s.21
- ¹⁶Zadania te ujęte są w działach zatytułowanych: "Estetyka życia dziennego" oraz "Obcowanie z przyrodą, sztuką i wytworami techniki" obejmujących program wychowania dzieci 3-5 letnich. Najpełniej znajdują one swój wyraz w programie przeznaczonych dla dzieci 6-letnich /Budzenie wrażliwości na wartości estetyczne/. Program wychowania w przedszkolu, Warszawa 1981 s.39,52,69,90
- ¹⁷Program..., op.cit. s.39,52,70,91
- ¹⁸Ibidem, s.52,72,92
- ¹⁹Ibidem, s.40,53,71,92
- ²⁰Ta grupa zadań jest szczególnie wyeksponowana w programie przeznaczonym dla dzieci 6-letnich /Dbałość o estetykę własną i otoczenia/ Program... op.cit. s.94
- ²¹M.Kwiatowska, Z.Topińska, Pedagogika przedszkolna, Warszawa 1978 s.318 n.
- ²²Program wychowania w przedszkolu, Warszawa 1981 s.91

²³ Eksperyment został przeprowadzony pod moim kierunkiem w latach 1979-1980 na terenie dwóch bydgoskich przedszkoli. Celem eksperymentu było zweryfikowanie zmodyfikowanych form umuzykalnienia.

²⁴ Skład ten został opracowany i wypróbowany przez studentów Instytutu Wychowania Muzycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.

²⁵ M. Kwiatowska, Z. Topińska, Pedagogika ... op.cit. s.324

²⁶ Ibidem, s.93